

GROTE OF SINT-LAURENSKERK ROTTERDAM

CANTATEDIENST

ZONDAG 16 OKTOBER 2022

19:00 UUR

JOHANN SEBASTIAN BACH

HERR CHRIST, DER EINGE GOTTESSOHN BWV 96

ARVO PÄRT

DA PACEM DOMINE

LIVESTREAM VIA: WWW.LAURENSVOCAAL.NL

Orgelspel   Herr Christ der einig Gottes Sohn (2 verzen)

Heinrich Scheidemann (1595-1663)

Wij gaan staan

Bemoediging   Onze hulp in de Naam van de Heer,
Die hemel en aarde gemaakt heeft.

Drempelgebed   Heer onze God, vergeef ons al wat wij misdeden,
En laat ons weer in vrede leven, door Christus onze Heer,
Amen.

Psalm   Psalm 135

1 Cantorij

Psalm 135

LvdK

b: W.J. van der Molen/J. Wit
m: Genève 1562

1. Hal - le - lu - ja! looft den HEER,
prijst zijn naam en ma - jes - teit,
toe - ge - wij - den aan zijn eer,
die van - ouds zijn knech - ten zijt,
gij die uw ver - he - ven plicht
in de tem - pel - hof ver - richt.

3 Gemeente

Boven al wat blinkt in eer,
boven alle machten uit,
is de Heer een enig Heer.
Hij volvoert wat Hij besluit.
Hemel, aarde, zee en land,
zelfs de oervloed dwingt zijn hand.

10 Allen

Zegen, Israëel, den Heer,
priesters, looft zijn majesteit,
tempeldienaars, prijst zijn eer,
looft Hem, wie zijn naam belijdt.
Hij woont bij ons in gena.
Prijst den Heer. Halleluja!

Wij gaan zitten

Gebed

Schriftlezing Mattheus 22, vers 34-46

34 Nadat de farizeeën hadden vernomen dat hij de sadduceeën tot zwijgen had gebracht, kwamen ze bij elkaar. 35 Om hem op de proef te stellen vroeg een van hen, een wetgeleerde: 36 'Meester, wat is het grootste gebod in de wet?' 37 Hij antwoordde: 'Heb de Heer, uw God, lief met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw verstand. 38 Dat is het grootste en eerste gebod. 39 Het tweede is daaraan gelijk: heb uw naaste lief als uzelf. 40 Deze twee geboden zijn de grondslag van alles wat er in de Wet en de Profeten staat.' 41 Nu de farizeeën om hem heen stonden, stelde Jezus hun deze vraag: 42 'Wat denkt u over de messias? Van wie is hij een zoon?' 'Van David,' antwoordden ze. 43 Jezus vroeg: 'Hoe kan David hem dan, geïnspireerd door de Geest, Heer noemen? Want hij zegt: 44 "De Heer sprak tot mijn Heer: 'Neem plaats aan mijn rechterhand, tot ik je vijanden onder je voeten heb gelegd.'" 45 Als David hem dus Heer noemt, hoe kan hij dan zijn zoon zijn?' 46 En niemand was in staat hem een antwoord te geven, noch durfde iemand hem vanaf die dag nog een vraag te stellen.

Vertaling: De Nieuwe Bijbelvertaling

Lied

Gezang 62 LvdK, 320 Nieuwe Liedboek

1 Cantorij

Wie oren om te horen heeft

LvdK Gezang 62

m: Antwerpen 1540
t: H.G.J.H. Oosterhuis

1. Wie o - ren om te ho - ren heeft,
hore naar de wet die God hem geeft:
gij zult geen vreem - de go - den,
maar Mij al - leen be - lij - den voort - aan.
Hoor, Isra - el, mijn ge - bo - den.

2 Gemeente

Bemint uw Heer te allen tijd,
dient Hem met alles wat gij zijt,
aanbidt Hem in uw daden.
Dit is het eerste en grote gebod,
de wil van God, uw Vader.

4 Allen

De macht der liefde is zo groot,
geen water blust haar vuren uit,

3 Cantorij

Biedt uw naaste de helpende hand,
spijzigt de armen in uw land,
een woning wilt hen geven.
Het tweede gebod is het eerste gelijk;
doet dit, en gij zult leven.

wanneer zij is ontstoken.
Nu wilt ontbranden aan liefdeswoord,
God heeft het tot ons gesproken.

Overdenking

Inzameling der gaven

De opbrengst van deze rondgang is bestemd voor diaconie en kerkrentmeesters. In de collecte bij de uitgang wordt uw speciale gift gevraagd voor de aan deze Cantatedienst verbonden kosten (zie pagina 8/9 van deze liturgie voor meer informatie).

Orgelspel

Lied   Gezang 158 LvdK

1 Cantorij

Christus met eer gekroonde

LvdK Gezang 158

m: Erfurt 1524
t: E. Kreuziger
v: A.C. den Besten

1. Chris - tus met eer ge - kroon - de,
Zoon Gods in eeu - wig - heid,
die bij en in God woon - de
en uit - ging in de tijd,
Gij zijt de mor - gen - ster - re
die op - ging van zeer ver - re,
uw licht straalt wijd en zijd.

2 Gemeente

Gij zijt als mens geboren,
eenmaal de tijd vervuld,
opdat geen mens verloren
zou gaan in zonde en schuld,
Gij hebt de dood gedood en
Gods hemel weer ontsloten,
het leven ons onthuld.

4 Allen

Gij schepper aller dingen,
Gij vaderlijke kracht,
hebt alle ordeningen

3 Cantorij

Geef dat we in uw genade
toenemen meer en meer
en gaan met U te rade
en U beminnen zeer,
opdat wij hier reeds proeven
wat wij zozeer behoeven:
't zoet van uw heil, o Heer.

der aarde in uw macht.
Wil dan tot U bekeren
ons hart en zijn begeren,
God die ons thuis verwacht.

Cantate 'Herr Christ, der einge Gottessohn' BWV 96

J.S. Bach (1685-1750)

1. Koor

Herr Christ, der einge Gottessohn,
Vaters in Ewigkeit,
Aus seinem Herzn entsprossen,
Gleichwie geschrieben steht,
Er ist der Morgensterne,
Sein' Glanz streckt er so ferne
Vor andern Sternen klar.

2. Recitatief Alt

O Wunderkraft der Liebe,
Wenn Gott an sein Geschöpfe denket,
Wenn sich die Herrlichkeit
Im letzten Teil der Zeit
Zur Erde senket.
O unbegreifliche, geheime Macht!
Es trägt ein auserwählter Leib
Den großen Gottessohn,
Den David schon
Im Geist als seinen Herrn verehrte,
Da dies gebenedeite Weib
In unverletzter Keuschheit bliebe.
O reiche Segenskraft! so sich auf uns ergossen,
Da er den Himmel auf-, die Hölle zugeschlossen.

3. Aria Tenor

Ach, ziehe die Seele mit Seilen der Liebe,
O Jesu, ach zeige dich kräftig in ihr!
Erleuchte sie, dass sie dich gläubig erkenne,
Gib, dass sie mit heiligen Flammen entbrenne,
Ach würke ein gläubiges Dürsten nach dir!

4. Recitativ Sopraan

Ach, führe mich, o Gott, zum rechten Wege,
Mich, der ich unerleuchtet bin,
Der ich nach meines Fleisches Sinn
So oft zu irren pflege;
Jedoch gehst du nur mir zur Seiten,
Willst du mich nur mit deinen Augen leiten,
So gehet meine Bahn
Gewiss zum Himmel an.

5. Aria Bas

Bald zur Rechten, bald zur Linken
Lenkte sich mein verirrter Schritt.
Gehe doch, mein Heiland, mit,
Lass mich in Gefahr nicht sinken,
Lass mich ja dein weises Führen
Bis zur Himmelspforte spüren!

6. Koraal

**Ertöt uns durch dein Güte,
Erweck uns durch dein Gnad;
Den alten Menschen kränke,
Dass er neu Leben hab
Wohl hier auf dieser Erden,
Den Sinn und all Begierden
Und G'danken hab'n zu dir.**

Gebed

Stil gebed

Onze Vader

Da pacem Domine in diebus nostris
quia non est alius
qui pugnet pro nobis
nisi tu, Deus noster.

*Geef vrede Heer in onze dagen
want er is er niemand anders
die voor ons ten strijde trekt
dan alleen U, onze God.*

Wij gaan staan

Zending en zegen

---

aan deze dienst werkten mee

Anneke Blik *sopraan*
Wies de Greef *alt*
Adrian Fernandes *tenor*
Jelle Draijer *bas*
Laurensorkest
Laurensantorij
Hayo Boerema *orgel*
Wiecher Mandemaker *dirigent*
Ds. Ivo de Jong *voorganger*

volgende cantatedienst

zondag 20 november 2022, 19:00 uur

Johann Sebastian Bach (1685-1750)

Wachet auf, ruft uns die Stimme BWV 140

Melchior Franck (1580-1639)

Fahet uns die Fühse

Martha Bosch *sopraan*
Arco Mandemaker *tenor*
Johan Vermeer *bas*
Laurensorkest
Laurensantorij
Hayo Boerema *orgel*
Wiecher Mandemaker *dirigent*
Ds. Harold Schorren *voorganger*

volgende evensong

zondag 6 november 2022, 19:00 uur

Laurens Vocaal Ensemble
Hayo Boerema *orgel*
Wiecher Mandemaker *dirigent*
Ds. Bert Kuipers *voorganger*

volgend concert van het Laurens Collegium

zaterdag 12 november 2022, 15:00 uur

Ziel en zaligheid

Johann Sebastian Bach (1685-1750)

Motet Komm, Jesu, komm BWV 229

Ach Herr, lass dein lieb' Engelein

Johannes Brahms (1833-1897)

Begräbnisgesang

Johann Hermann Schein (1586-1630)

delen uit Israelsbrunnlein

Heinrich Schütz (1585-1672)

Musikalische Exequien

Laurens Collegium
Wiecher Mandemaker *dirigent*
Hayo Boerema *orgel*

Grote of Sint-Laurenskerk Rotterdam

Meer informatie en kaarten via: www.laurensvocaal.nl

belangrijke mededeling

Laurens Vocaal is voor de organisatie van de cantatediensten afhankelijk van particuliere giften en subsidies van diverse instanties, zoals het Fonds Podiumkunsten.

Wij vragen voor deze cantatedienst uw vrijwillige gift aan de uitgang. Een cantatedienst kost gemiddeld € 6000.

Om uit de kosten te komen is een bijdrage van gemiddeld **€ 15** per bezoeker nodig!

Wilt u uw gift voor deze cantatedienst liever overmaken?
Dat kan op Iban nummer NL93 ABNA 0640755666, t.n.v. Stichting Laurens Vocaal te Rotterdam.

U kunt nu ook direct geven via Tikkie. Zo werkt het:
Open de camera-app van uw mobiel (of gebruik uw Tikkie-app of QR-scanner). Richt uw camera op onderstaande QR-code. De code wordt automatisch gescand.

De Stichting Laurens Vocaal Rotterdam is een culturele ANBI.
Alvast bedankt voor uw royale bijdrage!

Toelichting

J.S. Bach - 'Herr Christ, der einge Gottessohn' BWV 96

Over tekst en melodie van het lied 'Herr Christ, der einge Gottessohn'

Het lied dat aan de gelijknamige cantate ten grondslag ligt (zie Liedboek nr. 158) wordt in Duitsland veel in de adventstijd gezongen. Maar het is wezenlijk toch meer een lied voor epifanie-tijd (Epifanie 6 januari en volgende zondagen). De laatste drie versregels van de eerste strofe ('Er ist der Morgensterne....') zijn een verwijzing naar Mattheus 2, het verhaal van de wijzen uit het oosten. Bovendien heeft de dichteres Elisabeth Kreuziger (1504-1535) gebruik gemaakt van een hymne van Prudentius (348-405): 'Corde natus ex parentis' ('Geboren uit het hart van de Vader'). Die hymne is weer een fragment uit een veel groter geheel, dat de gehele heilsgeschiedenis bezingt.

Ook Kreuziger bedient zich in de eerste vier versregels van de eerste strofe – als Prudentius – van hetzelfde paradoxale beeld: '.....aus seinem Herzen entsprossen'. Beide dichters schreven hun verzen tegen de achtergrond van de proloog uit het Johannes Evangelie. Te denken valt ook aan het 15^e vers uit de eerste brief van Paulus aan de Colossenzen: 'Hij is ( ) de eerstgeborene der ganse schepping, want in Hem zijn alle dingen geschapen.'

Eigenlijk is het jammer dat we het in deze cantate voor de 18^e zondag na Trinitatis moeten doen met slechts twee van de oorspronkelijk vijf strofen van deze begaafde dichteres. We vinden deze twee strofen in het openingskoor en het slotkoraal. De strofen 2 t/m 4 zijn door een onbekende librettist geparafraseerd en omgewerkt tot de teksten van de overige cantatedelen.

De librettist wijkt af van Kreuzigers lied omdat hij motieven uit de Evangelielezing voor de 18^e zondag na Trinitatis, Mattheus 22: 34-46, moest verdisconteren. In het tweede deel van deze lezing stelt Jezus een paar lastige vragen aan de Farizeeën betreffende zijn identiteit ¹. Een weerslag van die vragen vinden we in het altrecitatief (over de geboorte van Jezus uit de maagd Maria, als zoon van David). Maar, zoals Dürr terecht opmerkt, in dit recitatief wijkt de librettist af van Kreuzigers tekst. Het recitatief verwijst immers naar de ongerepte staat van Maria. De parafrase door de librettist correspondeert met:

'Der Mutter unverloren
Ihr jüngfraulich Keuschheit'

Zo stond het in het gezangboek dat Bach gebruikte (Vopelius, 1684). Maar bij Kreuziger lezen we op die plaats (regel 2 en 3 2^e strofe):

'....daß wir nicht wärn verloren
vor Gott in Ewigkeit'

Overigens waren de lastige vragen, die de Farizeeën in grote verlegenheid brachten, voor de theologen uit Bachs tijd – en voor onze librettist – minder of in het geheel niet problematisch. Men sloot zich immers aan bij Kreuzigers lied. En de librettist maakt zich tot tolk van de gemeente in zijn bede tot Jezus om erkenning en geloof (tenor-aria), om leiding bij de weg op het rechte spoor (sopraan-recitatief), en tenslotte om gespaard te mogen worden voor dwaalwegen (bas-aria).

Zo kon een lied dat oorspronkelijk voor de epifanietijd bedoeld was, eigenlijk heel verrassend, een plaats krijgen op de 18^e zondag na Trinitatis.

Dit lied van Kreuziger werd terstond opgenomen in de eerste protestantse liedbundel die in 1524 in Erfurt verscheen. Elisabeth Kreuziger koos zelf voor de van oorsprong wereldlijke melodie, die teruggaat tot ca. 1455. Het is bekend dat Bach een grote voorkeur had voor de vroegreformatorische melodieën die zich zo goed leenden voor meerstemmige bewerking. En natuurlijk kon hij ook met deze melodie – behorend tot één van de fraaiste uit het kerkliedrepertoire – wel uit de voeten.

---

¹ Ik volsta met 'lastig'. Uitleg over de achtergronden van deze discussie voert te ver en heb ik niet nodig in het kader van deze toelichting.

Over de cantate

De cantate behoort tot de cyclus koraal-cantates van de tweede jaargang 1724/1725, en werd voor het eerst uitgevoerd op 8 oktober 1724. Later volgden nog twee uitvoeringen: in 1734 en vermoedelijk in 1747, zij het met een gewijzigde instrumentatie.

De cantate is vooral bekend geworden als één van de twee cantates – de andere is 'Ihr werdet weinen und heulen' BWV 103 – waarin Bach gebruik maakt van de flauto piccolo, een hoge blokfluit. Het effect is fascinerend en kennelijk bedoeld als instrumentale illustratie van de Morgenster waarvan sprake is in de eerste strofe. Gelet op de 9/8 maatsoort is het openingskoor sterk verwant met de zogenoemde Pastorale. Dat zou mogelijk kunnen wijzen op Bachs bedoeling hier herdersmuziek te doen klinken: voorsmaak van Kerstmis / Epifanie, en zo zijn we dus weer terug bij de oorspronkelijke intentie van het lied. In Bachs liedboek stond dat lied ook gerubriceerd als kerst- epifanielied.

Naast de bijzondere instrumentatie moet in één adem genoemd worden het gegeven dat Bach de melodie van het lied (de cantus firmus) niet, zoals hij dat praktisch bij alle koraalcantates doet, in de bovenstem legt, maar bij de alt. Nog één keer meer heeft hij dat gedaan: bij cantate BWV 2 'Ach Gott vom Himmel sieh darein'.

De tenoraria (nr. 3), met virtuoze dwarsfluitsolo, wordt gekenmerkt door het veelvuldig gebruik van zogenaamde voorhoudingen (een versieringsnoot op het zware maatdeel die de hoofdnoot vervangt of uitstelt). Het resultaat is een lieflijk-charmante muziek die vooruitwijst naar de latere zogenoemde 'galante stijl', waarin Bachs zonen componeerden.

De aria voor bas en orkest (nr. 5) heeft iets hoekigs-theatraals. De beweging van de aria zou men kunnen vergelijken met iemand die zich met moeite staande kan houden. Die associatie wordt dan ook ingegeven door de tekst – een ongerichte gang – vrij vertaald: 'nu eens naar rechts, dan weer naar links slingert mijn verdoelde stap'. Dat wordt muzikaal geïllustreerd door snelle wisselingen in richting van melodie en harmonie. Maar die onrust verdwijnt bij de woorden 'Gehe doch mein Heiland mit', het tweede gedeelte van de aria. De muziek wordt stabiel om daarmee weer te geven het herwonnen geloof door de leiding van Jezus. En de ontwrichtende chromatiek keert terug bij 'Laß mich in Gefahr nicht sinken'. Toch lijkt mij dit laatste deel van de aria meer een synthese van het eerste ('Bald zur Rechten, bald zur Linken lenkte sich mein verirrtter Schritt') en tweede deel.

A. Pärt – Da pacem Domine (2004/2006)

Arvo Pärt werd in 1935 in Estland geboren. Omdat zijn muziek in Estland door toedoen van het Sovjetregime geen weerklank kon vinden emigreerde hij in 1980 naar Wenen. Twee jaar later verhuisde hij naar West-Berlijn, waar hij sindsdien woont en werkt. Met name in zijn vocale composities is hij sterk beïnvloed door het Gregoriaans en door zijn studie van de Vlaamse Renaissancecomponisten de Machaut, Ockeghem, Obrecht, en Josquin. Hun klankwereld inspireerde hem tot

wat wel genoemd wordt het 'heilige minimalisme'. Eén van de technieken die hij toepast is de tintinnabuli-stijl. Pärt zegt zelf hierover het volgende:

'Ik heb ontdekt dat het genoeg is wanneer een enkele noot prachtig gespeeld wordt. Deze ene noot, of een geruisloze maatslag, of een moment van stilte, troost me. Ik werk met zeer weinig elementen - met één stem, twee stemmen. Ik bouw met primitieve materialen - met de drieklank, met één specifieke tonaliteit. De drie noten van een drieklank zijn als bellen en dat is waarom ik het tintinnabuli (Latijn voor kleine klokken) noem. 'Tintinnabuli is een ruimte waar ik soms doorheen wandel als ik op zoek ben naar antwoorden - in mijn leven, mijn muziek en mijn werk. In mijn duistere uren heb ik de sterke overtuiging dat alles buiten dit van geen enkele waarde is.'

In deze tintinnabuli-stijl wordt gebruik gemaakt van twee gelijktijdig klinkende stemmen: de ene is melodisch van aard, de andere stem maakt gebruik van de noten van de drieklank.

Pärt schreef *Da pacem Domine* voor de Spaanse musicus Jordi Savall ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de aanslag in Madrid 2004. Het is een werk voor vierstemmig koor a cappella, gebaseerd op de middeleeuwse *Pro Pace* antifoon uit de 10^e eeuw. Luther heeft naar aanleiding van deze antifoon zijn lied *Verleih' uns Frieden gnädiglich* geschreven. Lied 286 uit het Liedboek gaat daar weer op terug.

De melodie bestaat uit drie fragmenten. Kernnoten zijn d, f, en in mindere mate ook a, waardoor de melodie een ingekeerd karakter heeft in overeenstemming met de gebedstoon.

Pärts koorwerk heeft dezelfde ingekeerde toon als de antifoon. Het volgt duidelijk de indeling en ook de melodie van de antifoon. Het meest duidelijk te onderscheiden in alt en bas, al wordt er niet steeds letterlijk geciteerd. Met name aan het einde van de regels horen we afsluitingen met enige versierende noten. De alt zingt de melodie als een cantus firmus, de bas begeleidt deze in parallele none (terts+octaaf), een techniek die Pärt ontleent aan de Vlaamse renaissancecomponisten, en die bekend is onder de naam *parallel organum*. Sopraan en tenor zingen, elkaar imiterend, hun tegenstemmen volgens het principe van de tintinnabuli-stijl. Het materiaal daarvan wordt hoofdzakelijk gevormd door de drie kernnoten van de melodie, en vormen tezamen een drieklank.

De luisteraar moet wel bedacht zijn op het zeer langzame, bijna meditatieve tempo dat Pärt voorschrijft. Bovendien haalt de componist de woordlettergrepen uit elkaar, omdat alle noten gescheiden worden door rusten. En door de inzetten van de verschillende stemmen een kwart na elkaar lijkt het alsof er losse lettergrepen worden gezongen. Het gaat daarbij om de klankkleur, de klankkwaliteit van de lettergrepen. Als effect zal het zijn uitwerking niet missen.

Barend Schuurman